

Kao i većina engleskih socijalno-političkih teoretičara Godvin je smatrao da politička istina, za kojom on traži, mora biti zasnovana u političkoj pravednosti, mora biti zasnovana na iskustvu. Drugo važno pitanje njegove teorije nastojanje da se pomiri moralnost i korisno

halim
mulaibrahimović

utilitaristički anarhizam viljema godvina

«S kakvom brigom je obavezan svaki odlično osvjedočen čovjek, koji želi dobro čovječijem rodu, da dočeka to srećno vrijeme kada će biti uništena politička vlast, taj grubli mehanizam koji služi kao vjekovni uzrok ljudskih poroka; sa samom suštinom vlasti, kao što je dovoljno ubjedljivo pokazano u ovom djelu, nerazdvojno je vezano svako zlo, i ono ne može biti drugačije odstranjeno, nego putem njenog uništenja!»

V. Godvin

Jedna od značajnih figura engleske socijalno-političke misli na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće bio je i Viljem Godvin. U evropskoj literaturi on je poznat kao utemeljivač individualizma, egalitarizma, pa, dosljedno tome, i anarhizma. Sve značajnije ideje evropskih anarhista 19-og stoljeća dobrim dijelom će proizaći iz osnovnih filozofskih, moralnih i političkih stavova i rasprava anarhista, nema neposrednih veza i literarnih komunikacija u bilo kom pogledu, ipak se može uočiti velika srodnost stavova i stavova Godvinove teorije. Iako, možda, između Godvina i Prudona, kao moralnom životu čovjeka, kao i zajednički odbojan stav protiv autoritarnoj političkoj vlasti i, ujedno, nastojanje da se ona ukine.

Uslovi nastanka ovih teorija gotovo da su u potpunosti isti, kao i društveni uticaji i historijski događaji koji su uticali na njihovo formiranje. Naravno, to su se okolnosti različito tretirale u engleskoj, a različitost u ostaloj evropskoj literaturi. Od društveno-historijskih događaja francuska revolucija je izvršila najveći uticaj na Godwinovu teoriju. Događaji joj daju duhovni horizont i fizionomiju. »Da je Engleska izvela revoluciju — kaže Leslie Steven — »Godwin je morao biti njen Kant. Kao što je Pen mogao biti njen Mara. Kako je revolucija izostala, Godwin je ostao na kraju miran i dobroćudan sanjar, koji je, na kakve treni vjernik u progresu njegove rase i u mogućnost uspostavljanja racionalne politike.«¹)

Engleska druge polovine 18. stoljeća, vrijeme u kome je Godwin pisao svoja najznačajnija djela, razlikovala se u društveno-ekonomskoj i političkoj organizaciji od evropskih država. Kapitalistički produktivni odnosi išli su daleko ispred polukapitalističkih ili polufeudalnih odnosa u Francuskoj i feudalnih odnosa u Njemačkoj. Kapital, industrija i trgovina u Engleskoj išli su brzim koracima ka osvajanju svjetskog tržišta. Moderni odnosi proizvodnje razbijali su feudalne odnose i našli proizvodnje, koji su vladali na selu. Agrarna revolucija bila je neophodna pretpostavka za dalji razvitak Engleske koja je ubrzo trebala da postane svjetska ekonomska sila. Taj proces poznat pod imenom primitivne akumulacije i centralizacije kapitala i pretvaranje zemljišnog vlasništva u kapital, a zemljoradnje u agrikulturu, duboko je potresao život seoskog stanovništva. Kapital i krupni zemljišni posjed doveli su u vrlo težak materijalni položaj sitno seljaštvo. Seljaštvo je u tom procesu gubilo pravo na opštinsku zemlju. Konkurencija i nasilna eksproprijacija sitnog zemljišnog posjeda izmjenila je svojinske odnose na selu i dovela u nezavidan položaj seosko stanovništvo. Pod njenim pritiskom seljaštvo je napustilo sela i odlazilo u gradove. »Proces obezumljenja seljaštva i proces rasta kapitalističke industrije« — ističe V. P. Volgin — »za koji je obezumljenje pretpostavljalo kadar slobodnih radnika bili su međusobno tijesno povezani.«²)

Proletarizacija seljaštva i pauperizacija radnog stanovništva stvorili su vrlo teške uslove za život na selu. U naročito teškom položaju našli su se srednji slojevi seljaštva i zanatske radinosti. Ova tektonska pomjeranja društveno-ekonomske i socijalno-političke strukture Engleske i duboko ogorčenje koje je zahvatilo mase seoskog i siromašnog građanskog stanovništva, koje je najteže osjetilo posljedice agrarnog i industrijskog prevrata, našla su svoj izraz u socijalno-političkoj literaturi toga vremena. Ta literatura, koja se oslanjala na tradiciju prirodnog prava, jasno je izražavala individualističke i racionalističke tendencije. U svojoj osvrtni na Godwinovo učenje i vrijeme u kome je ono nastajalo, V. P.

¹ Leslie Stephen, History of English Thought in the Eighteenth Century, Vol II, London, Smith, Elder, S. C. O. 1876, p. 285.

² W. Godwin, O sopstvenosti, predg. V. P. Volgina, Moskva 1958, str. 8.

Valjeva o tojna kaže sljedeće: »Dovedeni do krajnjih granica racionalisti-
sami i individualizam često su doveli engleske političke mislioce tog
vremena do konstrukcija koje su negovještavale anarhizam 19. sto-
ljeća»^{3/}.

Iz prirodnog prava, nasuprot kome su pozitivni zakoni nešto neprirodno
naše suprotno ljudskoj prirodi, sasvim razumljivo su proizlazile anti-
državne tendencije. Tačno je da većina anarhista polazi od ljudske pri-
rode. Razlike među njima potiču od shvaćanja te ljudske prirode i njen-
suština. Ali, iz toga ne treba zaključiti da anarhizam direktno izvire i
prirodno-pravnih teorija. Izvori anarhizma su mnogostruki i veoma
složeni, sastavljeni od najrazličitijih socijalno-političkih strujanja. To
se vidi upravo kod jednog od najvažnijih, ako ne i najvažnijeg utemelji-
vača anarhizma — Viljem Godvina.

Sasvim je sigurno da je ova društveno-ekonomska situacija Engleske
ostavila najjači pečat na Godvinovu misao. On je duboko suosjećao s
masovnim siromašnim seoskim i gradskim stanovništvom i, kritički, du-
boko izrazio njegov socijalni položaj. Uporedo s tim ništa manji tra-
nija ostavila ni francuska buržoaska revolucija od 1789. a, posebne njen-
određene tendencije. Godvin je, kako smo već istakli, bio njen konti-
nentalni mislilac.

Što se tiče duhovnih uticaja i izvora koji su formirali njegovu misao
njegov koncept individualističkog i utilitarističkog anarhizma, treba reći
da su oni, **takođe, mnogostruki i složeni**. Interpretatori i kritičari God-
vinove doktrine nisu jedinstveni u ocjeni tih uticaja. Sam Godvin ističe
da su: **Swift, Holbah, Helvecije i Ruso uticali na njegov intelektualni**
profil i njegove političke ideje. Leslie Steven smatra da je Godvinova
socijalno-politička doktrina nastala iz triju izvora. Prvi izvor njegovih
ideja su: Swift, Mandevil i latinski historičari, koji su ga zarazili mišlje-
njem, da stare političke institucije posmatra kao iskvarene. Drugi izvor
su Hjum i Hartli, koji su u njemu razvili kritički duh spram starih
teorija. Najzad, treći izvor čine francuski prosvjetitelji: Ruso, Helvecije
i Holbah, koji su ga opredijelili za revolucionarno mišljenje.⁴⁾

Godvinova literarna zaostavština je vrlo bogata i veoma zanimljiva.
Napisao je preko 30 društveno-književnih djela. Sa stanovišta
političke nauke najznačajnija su: **Politička pravednost (An-
Enquiry concerning Political Justice and its Influence on general Virtue
and Happiness, 2 vols. London 1793)**, i **Viljem Kaleb (Things as they are
or the Adventures of Caleb Williams, 3 vols. London, 1784)**. Drugo djelo
na popularan način izlaže osnovne ideje političke pravednosti. Politička
pravednost, najznačajnije teorijsko djelo, kojim je stekao autoritet u
istoriji političke nauke, nastalo je u doba francuske revolucije. U njemu
je Godvin iznio svoje osnovne kritičke ideje, u kojima je odrazio svu

³ Ibid. str. 11.

⁴ Leslie Stephen, naved. djelo, str. 263-266.

bezvrijednost engleskog društva svoga vremena i dao projekat budućeg pravednog društvenog poretka, zasnovanog na razumu i pravednosti. Doba revolucije bilo je najplodnije doba Godvinovog literarnog teističkog stvaranja.

Osnovna deja Godvinove spekulacije, koja nosi čitavo djelo, jeste ideja pravednosti. Ideju pravednosti on izvodi iz svemoći ljudskog razuma. Suvereni razum kao najviša ljudska ideja određuje ljudsko ponašanje i djelovanje; ona ima apsolutnu vlast nad čovjekom. Iz njega se izvode svi ljudski akti, sva emocionalna i racionalna ljudska ponašanja. Vjera u svemoć ljudskog razuma dominira kroz čitavo Godvinovo raspravljavanje ideje političke pravednosti i njene realizacije u društvenom životu. Kao čovjek koji je u ranoj mladosti primio kalvinističko obrazovanje, Godvin u tom duhu na početku svoga glavnog djela određuje pravi predmet svake humanističke nauke — ostvarenje istinske sreće čovječanstva, cilja kome su podređeni svi naši postupci i sve ono što je prolazno i bezvrijedno za ostvarenje unutaršnjeg ljudskog mira i spokojstva. Realizacija takvog poretka, u kome će biti ostvarena opća sreća, blagodat i sreća svakog pojedinca jeste cilj kome njegova racionalistička misao teži.

Da bi se shvatilo Godvinovo učenje, tj. kritika društva i njegovih institucija, kao i projekat budućeg društvenog stanja, neophodno je, ukratko izložiti njegovu misao, i to upravo onako kako to zahtijeva socijalna i filozofsko-politička analiza. Podlino od njegovog shvatanja čovjeka. U Godvinovoj interpretaciji čovjek je, prevashodno, misaono biće. Razum dominira svim njegovim aktima. On je biće koje je satkano od bezbroj uticaja i sila, a »njegov karakter nosi naslijeđe jedne duge serije predaka,« — kaže L. Stiven — »njegova vjerovanja su u najvećem dijela tradicija dalekih vijekova, modificirana površno, njegovom aktivnošću.«¹ Godvinova ambicija je da oslobodi čovjeka tereta prošlosti i da ga postavi isključivo na njegov razum. Pod uticajem Loka on se oštro suprotstavio teorijama o urođenim idejama. »Mi smo« — veli Godvin — »dovedeni na ovaj svijet bez urođenih ideja: konsekventno, mi nismo moralni niti smo grešni kad nam je u početku data egzistencija.«² Sve svoje ideje čovjek stiče kasnije, kroz iskustvo. Iskustvo je osnovni izvor čovjekovih ideja. Čovjek se rađa bez ikakvih dispozicija; on nije ni loš ni dobar. Sve što on kasnije postaje, rezultat je socijalne sredine u kojoj se odgaja. U prosvjetiteljskom duhu — tvrdi Godvin — samo sredina čini čovjeka dobrim ili lošim, moralnim ili iskvaranim. Slično DeLam-beru, Godvin će se suprotstaviti svakom obliku tradicija i njenoj vlasti u formiranju ljudske ličnosti. Moralni kvaliteti ličnosti proizvod su njene individualne istorije. Naše greške i vrline mogu biti shvaćene samo iz istorije našeg individualnog života i događaja koji su se u njoj zbili. U koliko su ti događaji loši, treba ih otkloniti, da se ne bi stvarali loši utisci i nemoralna ličnost. Na taj način zlo i poroci biće iskorijenjeni

¹ Ibid. str. 265.

² William Godwin, An Enquiry concerning Political Justice and its Influence on general Virtue and Happiness, London 1793, p. 12.

u svijetu. Vidljivo je da se Godvinovo shvatanje čovjeka formiralo pod utjecajem Lokovog »Ogleda o ljudskom razumu« i Russovog »Emila«. I britanske spoznaje, vaspitanje i politička pravедnost¹). Međutim, literatūra i vaspitanje su nedovoljni za potpunu reformu društva. Za taku potrebu su duboke promjene samih institucija na kojima ono počiva. Analiza tih institucija, na kojima počiva ljudsko društvo, pokazuje u ljudskom duhu na putu njegova razvika, vršeći na njega negativan uticaj. Političke institucije efikasno vrše negativan uticaj na ljudski intelekt, degenerišući ga, udaljujući ga od istine na stranputicu. U to smislu kaže Godvin: »Nema društvenog sistema koji nije prošet greškom²). Svaka ljudska pogreška, koja je daleko od istine, može biti veoma opasna, ako iza nje stoji politička vlast.

Iz ovakvog poimanja čovjeka implicitno i eksplicitno proizilazi i odgovarajuće shvatanje društva. Pod pojmom društva Godvin shvata, u prvom redu, moralnu sredinu, institucije, zakone i sistem vaspitanja. Društvo — to je cjelina svih ovih elemenata, koja se kreće i evoluira od nižih ka višim stupajevima. Njegova složena organizacija može se razumjeti samo pažljivim studijem procesa evolucije. Odbacujući drug pristupe Godvin smatra da se u ispitivanju društva kao totalnog fenomena mora primijeniti historijska metoda, koja jedino može baciti pravo svjetlo na sve njegove unutarnje regije i otkriti u njemu osnovne elemente. Temeljna signatura sadašnjeg društva jeste da ono počiva na religioznom i političkom vjerovanju, koje je neadekvatno ljudskoj prirodi. Boreći se protiv tradicije i njene uloge u individualnom i društvenom životu ljudi, Godvin nastoji »da sruši temelj strukture političkog i religioznog vjerovanja i da zamijeni jednim novim sistemom stvari u kome će jedina obavezna sila biti izvedena iz čistog apstraktnog razmišljanja« — kaže L. Stiven³).

U stvaranju društva, smatra Godvin, ljudi su se rukovodili načelima uzajamne korisnosti. Ovo gledište blisko je gledištu koje je došlo do izražaja kod Hegela, koji je građansko društvo definisao kao sistem potreba. Društvo i vlast su nešto različito, suprotno i imaju različite izvore svoga postanka. U stvaranju društva ljudi su se rukovodili utilitarnim načelima, a vlast je produkt grešaka i perversija manjine. »Društvo je« — citira Godvin autora knjige »Zdravi razum« — »proizvod naših želja, a vlast našeg grijeha. Društvo je u svakom slučaju blagodat, vlast je u najboljem slučaju nužno zlo.«⁴) Ako je društvo stvoreno za ostvarenje blagodati, opšte koristi i dobra, onda se ovo ispitivanje principa postanka društva pretvara u filozofsko istraživanje moralnih načela, pa kao takvo pripada prvenstveno nauci o moralu ili moralno-po-

¹ Ibid. str. 19.

² Ibid. str. 29.

³ Naved. djelo str. 266. Podvukao H. M.

⁴ W. Godwin, nav. djelo str. 79.

litičkoj filozofiji. Moralitet je izvor iz koga moraju biti izvedeni konkretni moralni principi društva. Najviša moralna ideja iz koje proizlazi društvena pravednost je, tvrdi Godvin, »generalni naziv za moralnu dužnost«. Ona je osnovno, nužno rukovodno načelo ponašanja pojedinaca u društvu kao cjelini i izražava njihov odnos prema toj cjelini. Nema moralne dužnosti koje bi bile suprotne ideji pravednosti. Ona nas imperativno prisiljava da se ponašamo u skladu sa društvenom cjelinom — totalitetom. Naravno, ovaj pojam totaliteta nije identičan Hegel-Marxovom poimanju, mada on nagovještava neke njegove elemente. To znači da ideja pravednosti od nas traži takvo ponašanje koje će proizvesti najveću moguću korist za čitavu društvenu cjelinu. Svako takvo djelovanje koje se rukovodi utilitarnim načelima cjelinske pravednosti, pravedno je, a suprotno ponašanje je nepravedno. »Ako pravednost« — ističe Godvin — »ima neki smisao, onda je pravedno, da ću ja doprinosti svaki dio moje moći za korist cjeline.«¹¹ Za ovakvo istraživanje neophodno je osloboditi se savremenog političkog metoda i istraživati pravednost onako kako ona egzistira u temeljima društva: »pravednost prosto kao nešto što postoji među ljudima«. Tu ideju pravednosti Godvin definiše sljedećim riječima: »Pravednost je po pravilu rukovođenje koje proizlazi iz povezanosti percipirajućih bića«¹². Maksima takvog ponašanja percipirajućih bića je: ... »da volimo našeg bližnjeg kao same sebe«. Tako već kod Godvina srećemo kategorički imperativ koji je filozofski obrazložio filozof L. Kant i koji ćemo kasnije, u različitim verzijama sresti u istoriji etike, kao i teorijama evropskih anarhista, a u prvom redu kod Proudhona. Ova maksima moralnog djelovanja ne isključuje razlike u individualnim sposobnostima koje sposobnije ljude čine plemenitijim i adekvatnijim za istinski ljudski zadatak: rad na ostvarenju istinske sreće ljudske zajednice. Čovjek je u Godvinovoj koncepciji prezentiran kao misleće i percipirajuće biće, mnogovrsno povezano sa društvom, nacijom i čovječanstvom. »Konsekvenca je« — ističe Godvin — »da život treba da bude preferiran kao ono što najviše vodi opštem dobru.«¹³ Iz svega ovoga sledi da se zapitamo: šta je društvo u Godvinovoj koncepciji i šta sadrži ideja političke pravednosti. Sam Godvin kaže: »Društvo nije ništa više nego jedan agregat individuuma«¹⁴. Zahtjevi društva su zahtjevi individue. Svaka individua je podjednako ovisna od drugih. »Društvo je sve što je moj zadatak da činim«, kaže Godvin.¹⁵ Priroda tog opšteg blagostanja i dobra koje se ostvaruje u društvu definisana je prirodom uma. Ljudski zadatak sastoji se u tome da se spoznata priroda uma razumije, te da se u skladu s njegovim razumijevanjem djeluje svjesno i plemenito. Spoznaja ideje uma i pravednosti koja iz nje proizlazi stoji iznad svakog političkog sistema. Ni najbolji politički sistem nije u stanju da zadovolji kriterije umstvenog i pravednog poretka. Ovak

11 Ibid. str. 80.
 12 Ibid. str. 81.
 13 Ibid.
 14 Ibid. str. 82.
 15 Ibid. str. 90.
 16 Ibid. str. 90.

pravedni poredak može vremenom biti prihvaćen od samih individualno efikasno funkcionisanje u društvu. Nijedna politička institucija nije u stanju da izmijeni društvene odnose među ljudima na principima uma i pravednosti. Novi odnosi i poredak koji će biti zasnovan na pravednosti mogu biti djelo samih individualnista. Na putu spoznavanja ideja političkim institucijama, koje kapriciozno omeđuju stvaranje zajednice slobodnog umjetnog poretka. Oni su duboko protivurječni prema prirodi uma i pravednosti. Godvin izvodi jednakost ljudi, fizičku i moralnu. Moralna jednakost, koja nije tako evidentna kao fizička, podrazumijeva jednako ponašanje svih individualnista u istim situacijama prema principima pravednosti. Postoje prigovori ovoj tezi, smatra se da su svi ljudi jednako sposobni da shvate pravednost u njenoj uopštenoj prirodi, apstrahiranu od uslova i prakse. »Pravednost« — tvrdi Godvin — »ima odnos prema bićima koja su snabdjevena percepcijama koja su sposobna za zadovoljstvo i bol.«⁷⁾ Njihovo ponašanje je autonomno i nezavisno od bilo kakvih autoriteta. U prirodi uma i pravednosti leži da oni nalažu pojedincima da rade u interesu drugih. Iz tog je moguće izvesti moralnu pravednost ljudi. U prilog tezi o moralnoj jednakosti Godvin kaže sljedeće: »Mi smo učesnici zajedničke prirode i neki razlozi koji doprinose koristi jednog doprinose i koristi drugog.«⁸⁾ Ukoliko smo se izdigli iznad predrasuda i grešaka utoliko ćemo više doprinositi. To će voditi poboljšanju svakog od nas, našem usavršavanju i doprinositi općoj dobroći. To će voditi poboljšanju svakog od nas, našem usavršavanju.

Iz ovako shvaćenih moralnih maksima ideje pravednosti proizlaze prava čovjeka, koja su bila predmet najrazličitijeg raspravljanja. Prethodno je neophodno postaviti pitanje da li čovjek uopšte ima neka prava. Društvo u Godvinovoj koncepciji je političko društvo, zasnovano na principima pravednosti i moraliteta. Takođe, bilo je potcrtano da je svrha ljudskog udruživanja ostvarenje opće sreće i koristi svih pojedinaaca. U protivnom, ljudi se ne bi nikada udruživali. Sasvim je jasno da u takvom pravednom poretku prava jednog ne mogu dolaziti u koliziju s pravima drugog čovjeka. Istina i moralitet jednog obezbjeduju ostvarenje prava drugog i obratno. »Ako jedan čovjek« — tvrdi Godvin — »ima pravo da bude slobodan, drugi čovjek nema pravo da ga čini robom.«⁹⁾ Odatle Godvin izvodi zaključak da čovjek nema prava u pozitivno-pravnom smislu riječi. Čovjek nema nikakvu neograničenu moć. Ako individualnista nema pozitivnih prava, nema ih ni društvo. Vidjeli smo da je čovjek biće koje je podložno promjenama i usavršavanju. Ali čovjek nije ni perfektno biće. Isto važi i za političku vlast. »Nema vlasti« — kaže Godvin — »koja upravo egzistira, a da je savršena.«¹⁰⁾

⁷⁾ Ibid. str. 106.

⁸⁾ Ibid. str. 106-107.

⁹⁾ Ibid. str. 111.

¹⁰⁾ Ibid. str. 112.

Nijedna vlast ne traži da istrajno promijeni svoje institucije. Ljudska djelatnost je regulirana prirodom stvari. Zaključak koji se nameće u pitanju prava čovjeka i njegovog djelovanja u društvu jest da čovjek nema nikakvih pozitivnih prava, propisanih od nekog izvanzakonskog autoriteta, niti je obavezan da se takvim pravima potčinjava. Izvor prava ne može biti izvan nas u nekoj političkoj instituciji ili autoritetu, nego u suverenoj individui. Čovjek ima samo ona prava koja su proizšla iz ideja uma i pravednosti. Samo njima je obavezan da se pokorava. Na taj način ideje uma i pravednosti predstavljaju suštinske principe društva, onakvog kakvo je prethodno definirano. Dejstvovanje pojednaca u skladu sa unutrašnjim diktatom uma obezbjeđuje harmoniju odnosa među ljudima unutar društvene zajednice.

Kao što je izvršio kritiku političke vlasti, koja onemogućava pravedno djelovanje ideja uma i pravednosti, Godvin je sa istim kritičkim duhom razmatrao instituciju pozitivnog prava i privatne svojine. Pošto je utvrdio da pozitivno pravo izvire iz političkih institucija, Godvin izvlači zaključak da i ono negativno djeluje na čovjeka i onemogućava stvaranje harmonične zajednice. Tradicionalna institucija prava ima, po njegovom mišljenju, vrlo negativne posljedice po ljudski razum. »Prvi princip koji treba postaviti na mjesto prava« — kaže Godvin — »sastoji se u tome da razum treba da ima neograničenu jurisdikciju u odnosu na svako sudsko djelo.«²¹⁾ On veoma tačno primjećuje da postoji organska veza između prava i politike. Pravo mu se pojavljuje kao funkcija političke vlasti. Pored političkih i pravnih institucija i privatna svojina orijentisane sposobnosti ljudskog uma u pogrešnom smjeru. U traženju puta jedne revolucionarno-romantičarske škole Godvin je nemilosrdno kritikovao i privatnu svojinu. Nesrazmjera u posjedu, suprotnost bogatih i siromašnih, siromaštvo, bogatstvo i akumulacija dobara vrlo nepovoljno utiču na moralni i intelektualni razvitak čovjeka. Takav sistem svojine i nejednakosti ne odgovara čovjekovoj prirodi. On pravi egoiste, lašne i poročne ljude. To ne leži u ljudskoj prirodi, već je to proizvod socijalnih institucija. U svojoj suštini čovjek nije egoističko već altruističko biće, uvijek okrenuto prema drugim ljudima. »Svaki čovjek« — kaže Godvin — »stremi ka tome da pomaže drugom, a mi to svojstvo možemo pripisati instinktu koji je prisutan u ljudskoj prirodi, instinktu ljubavi kojemu on postaje izvorom ličnog zadovoljstva, ili smatrati da takvo ponašanje proizlazi iz poimanja razumnosti uzajamnog djelovanja.«²²⁾ Ovo je drugi osnovni stav koji osvjetljava Godvinovu moralnu i političku filozofiju i koji joj daje specifično obilježje.

Ideje altruizma i utilitarizma susreću se u engleskoj moralnoj filozofiji i prije Godvina. Altruistička antropološka struktura čovjeka i utilitarizam koji iz nje proizlazi čine fundamentalne principe Godvinove moralne filozofije. Iz ove altruističko-utilitarističke prirode čovjeka on

²¹ Ibid. str. 208.

²² Ibid. str. 208.

svodi osnovne premise svoga individualizma i anarchizma. Ideju uspjeha pomoći prihvatit će kasnije evropski anarhisti, i ona će kod Kropotkina razviti posebna izražavanja. Naravno, ovaj utilitaristički individualistički instinkti ili iz »polmanja razumnosti i jednakosti«
altruističko-utilitaristička priroda čovjeka. Političke institucije — smatra moralna zla izvire iz nejednakosti svojine. Socijalni sistem sa ovakvom svojinskom strukturom društva učinio je ljude egoistima. Ljudi su na taj način izgubili vlastite kriterije ponašanja zasnovane na razumu i Kristovim moralnim ponašanjima u sadašnjem društvu leže izvan nas, u ravnjajući pri tom na interese drugih. Postojeći sistem svojine stvorio je duh ugnjetavanja i ropstva kao dva najveća neprijatelja moralnog i intelektualnog usavršavanja. On nam omogućava da postanemo gospodari ne samo nad tuđom fizičkom egzistencijom, nego i nad tuđim intelektom i sposobnostima. Sistem raspodjele je krajnje nepravedan, te kao takav predstavlja osnovu političke vlasti. »Zahvaljujući određenom načinu raspodjele dobiti, koji postoji sada u svijetu, vlade održavaju vlast.« kaže Godvin.²⁵

Vlast daje supstancu našim grijesima i ona zaustavlja društveno kretanje. Ona preokreće zbiljske moći ljudskog uma. Dvije osnovne velike mane u društvu koje vlast proizvodi su: pljačka i prevara. Zbog toga Godvin smatra da su greške u društvu duboko ukorijenjene u političkim institucijama. Osnovna pogreška svake političke vlasti pojedinih nacija u svijetu jeste nereguliran i neprirodan način prenosa vlasništva silom ili obmanom. To stvara jednakost vlasništva, koja je u civilizovanim državama Evrope dostigla zabrinjavajuće razmjere. Njihov najveći dio stanovništva je depriviran i oskudjeva u najnužnijim sredstvima za svoju egzistenciju. Taj uticaj svojine na političke institucije kao i uticaj političkih institucija na položaj čovjeka ogleda se u sljedećem: 1. pravo u većini zemalja, uglavnom, jeste pravo bogatih nad siromašnima i ono favorizuje bogate, 2. administriranje zakonima u istom duhu djeluje nepravično, i 3. što je najvažnije u svemu tome, a to je da nejednakost obično čuva politička institucija koja time nastoji da se uzdigne i da preimuštva bogataša prikaže u imaginarnom obliku.²⁶

U svojoj koncepciji principa izgradnje društva Godvin polazi od kritičkog raspravljanja Lokovih stavova, iznesenih u raspravi o vladavini. Kao što je poznato, Lok je utvrdio da svaki legitimni oblik vladavine proizilazi iz ugovora. Okrećući se protiv teorije društvenog ugovora Godvin smatra da Lok već na prvom koraku čini grešku. Po Godvinu postoje dva moguća pristupa u proučavanju nastanka društva i vlasti: »Mi ih

²⁵ Ibid. str. 311-312.

²⁶ Ibid. str. 39-41.

možemo istraživati istorijski, kao što je učinio Lok, a možemo ih istraživati filozofski, tj. poznavajući moralne principe od kojih oni proizilaze.

Istorijski način ispitivanja postanka društva i vlasti nije u potpunosti beznačajan, ali on ne dopire do njihove suštine. Filozofsko istraživanje je, smatra Godvin, višeg nivoa i ono otkriva suštinske principe društva i političke vlasti. Prvo je formalne, a drugo je materijalne prirode. Godvin misli na filozofsko istraživanje društva, Godvin dolazi u postavljanje rjeđe sa samim sobom. Naime, već smo pomenuli da se on u ispitivanju društva zalaže za primjenu istorijske metode. Vjerovatno je ovđe riječ o odnosu društva i države — vlasti, odnosno o problematiki odnosa građansko društvo — politička država, pa je, po njegovom mišljenju, filozofska metoda ispitivanja adekvatnija. Da bi se taj odnos građanskog društva i političke vlasti sagledao, potrebno je između njih uspostaviti razliku. Mi smo vidjeli da je Godvin utilitarna načela odnosa kao temelj društva. O osnovama postanka vlasti on izdvaja tri relevantne hipoteze: 1. da je vlast utemeljena u superiornoj moći, 2. da je vlast sveto pravo i 3. da je vlast stvorena društvenim ugovorom. Prve dvije teze su sa gledišta političke nauke potpuno depasirane, pa ih kao takve Godvin unaprijed odbacuje. Jedino vrijedna pažnje je teorija društvenog ugovora. Čitavom serijom pitanja Godvin želi da kritički razloži ovu koncepciju, te da na taj način fiksira njene problematične stavove. Tu su, prije svega, pitanja ugovornih strana, njihove forme angažmana, dužine trajanja ugovora itd. Iz ovih pitanja proizilaze Godvinove primjedbe o ovoj teoriji. Prva primjedba ugovornoj teoriji vlasti odnosi se na relaciju ugovor i generacije. On uočava da se generacije ne mogu uskladiti sa propozicijama ugovora; jer, u takvom slučaju, izlazi da bi postojale onoliko ugovora koliko postoji generacija. Svaka generacija sklapala bi svoj ugovor. Problematično je i vrijeme trajanja ugovora, kao i pitanje principa na kojima se uspostavljaju obaveze individua prema vlasti. Dalje, problematična je, smatra Godvin, i priroda pristanka između ugovornih strana. Prečutan pristanak ugovornih strana izvrjava se u diskriminaciju i uzurpaciju. »Prema ovim hipotezama — kaže Godvin — »svaka vlast koja je potčinjena jednoj zakonodavnoj vlasti, jeste isto što i uzurpacija Kromvela ili Kaligule.«⁶⁶ Godvin primjećuje da je Lok bio svjestan te teškoće preobraćanja ugovora u uzurpaciju, kad je rekao da »jedan prečutan pristanak obavezuje čovjeka da se pokorava zakonima bilo koje vlasti tako dugo dok on ima ikakvog imetka ili uživanja u dominaciji vlasti; ali ništa ne može da se učini članom društvene zajednice, ako on ulazi u pozitivan angažman i obećava sporazum.«⁶⁷ To znači da svako takvo pristajanje uz ugovor vodi čovjeka u pokornost, a s druge strane daje mu pravo prema njegovim privilegijama. Najzad, treća principijelna primjedba odnosi se na dužnu obavezu individua prema ugovoru. Pojedinaac mora biti slobodan

⁶⁶ Ibid. str. 78.

⁶⁷ Ibid. str. 144.

⁶⁸ J. Locke: The Second Treatise of Civil Government, 1690. p. 119-120.

da prihvati ili ne prihvati određeni sistem. Ugovor obično ograničava slo-
 bodu individua, jer one ne mogu određivati za koje vrijeme će poštivati
 ugovor. Socijalni ugovor traži od pojedinca da se slaže sa svim zakon-
 itama sadašnjim i budućim. Govoreći o teškoćama ovog problema u teo-
 riji socijalnog ugovora kod Rusoa, Godvin kaže sljedeće: »Na ovaj način
 je Ruso u tešnjinu konsekvenci socijalnog ugovora bio određen doti-
 ma tvrdi: ... da velika grupa ljudi u kojoj postoji stalan autoritet ne
 može delegirati niti odustati²⁹⁾. Za Rusoa je autoritet opća volja naroda
 koja zastupa narod, a ne njegova reprezentacija. Konsekvencijom
 tome, Godvin smatra da se takva vlast, koja zastupa interese onih koji
 su je delegirali, ne odnosi i na one koji nisu učestvovali u njenom stva-
 ranju. »Konačno« — kaže Godvin — »ako je vlast utemeljena na sugla-
 snosti naroda, ona nema nikakvo pravo da vrši moć nad ljudima koji ne
 pristaju na taj ugovor.«³⁰⁾ Tako on ovaj problem zastupanja ili delegi-
 ranja autoriteta zadržava da bi dokazao da je zastupnički sistem spo-
 solno nemoguć. Naime, ako delegati ne mogu reprezentirati narod, ne
 mogu delegirati njegov autoritet, oni ne mogu delegirati ni svoj. Praveći
 korak dalje od Rusoa, on tako dolazi do zaključka da je nemoguće bilo
 kakvo otuđivanje suverene volje naroda. Za njega su odnosi strogo lični
 i ličan tih ličnih odnosa nema nikakvih drugih političkih odnosa. Pravila
 i principi političkog ponašanja pojedinaca su »potpuno lični i nema čov-
 vjeka koji može prenijeti na drugog zaštitu — održavanje svoga znanja
 i prosuđivanja o svojim zadacima.«³¹⁾ Volja i suverenitet individue nisu
 stvari koje se mogu prenositi ili prodavati poput svojine; naprotiv, oni
 su neodvojiv dio ljudske ličnosti. Zbog toga je Godvin došao do zaključ-
 ka da je političku vlast nemoguće izvesti iz socijalnog ugovora. Čak ni
 jednoglasno prihvatanje ugovora od svih nas ne može zamijeniti našu
 moralnu sposobnost da autonomno regulišemo svoje odnose saradnje na
 zajedničkom zadatku ostvarenja sretnog i korisnog poretka. Naša mo-
 ralna sposobnost, zasnovana na ideji uma i pravednosti koje su imma-
 nentne ljudima, ne može biti predmet otuđivanja, razmjenjivanja, trgo-
 vanja, i ni u kakvom pogledu ne može se upoređivati s vlasništvom. »To
 je« — ističe Godvin — »jedna vrsta vlasništva koju mi ne možemo
 razmjenjivati niti napuštati, i iz ove konsekvence je nemoguće da bilo
 koja vlast izvede svoj autoritet iz jednog originalnog ugovora.«³²⁾ Upravo
 pristajanjem na ugovor razum čini veliku grešku i postaje grešan. Ni-
 jedan oblik vlasti ne može biti izveden iz ugovora, niti može odgovarati
 ideji uma i pravednosti. Čak ni demokratski oblik vlasti nije u stanju
 da ispuni tu zadaću, ma da je on, po ocjeni Godvina, najpovoljniji
 oblik vlasti za ljudsko usavršavanje, ono usavršavanje koje je moguće
 u njegovim granicama. Ali, ni demokracija ne može u potpunosti odgo-

²⁹⁾ W. Godwin, nav. djelo str. 147.
³⁰⁾ Ibid., str. 148.
³¹⁾ Ibid., str. 148.
³²⁾ Ibid., str. 149.

vršiti ljudskom zadržku izmjene društva na put osvetnice istine zasnovanog na umu i pravdnosti. Svi oblici vlasti (monarhija, ograničena monarhija i demokracija) zasnovani su na istini i pravdnosti na potčinu i prevarenu.

Revolucija bez upotrebe sile je način izmjene svih političkih sistema i njihovih posebnih institucija. Svaka revolucija jeste jedno veliko mijenjanje institucija, ljudi i njihovih dispozicija. Nizakva država koja ne može doprinijeti ovom vraćanju čovjeka iz političkih i institucijskih sfera u njegovo pravo autentično postojanje, zasnovano na umu i pravdnosti. I u pitanju revolucije Godvin je protivurjedan s njom. Na jednom mjestu svoga djela istači će kako je nasilna fizika sila neproduktivna u revolucionarnom procesu. Međutim, ipak, se može reći da je i u ovom pitanju on ostao na liniji francuskog i engleskog prosvjetiteljskog racionalizma. Najefikasniji instrumenti revolucionarnog preobražaja čovjeka i društva mogu biti samo argumenti i ubjeđivanje na osnovu racionalnih argumenata kroz slobodnu diskusiju. »Na tom planu — tvrdi Godvin — istina mora uvijek da se potvrdi kao srećan kraj. Ako želimo poboljšati socijalne institucije čovječanstva, moramo ih argumentirati i razgovarati.«²⁷ Ovi instrumenti revolucionarnog preobražaja moraju se kritički posmatrati i primjenjivati. Tako revolucija — Godvinovo projekci — jeste revolucija shvatanja, ideja, samosvijesti koja treba da izrazi ideje uma, pravdnosti i jednakosti, zasnovane na istini, koja mora da bude jedini sudionik u tim stvarima. »Indignacija, snaga i bijes su — kaže Godvin — za osudu i sve što želimo činiti jeste trezveno razmišljanje, jasno razabiranje i neustrasiva diskusija.«²⁸ Krajnji cilj revolucije jeste mirni progres razuma čovjekove vrste.

U svom programu reformacije društva Godvin je odlučno protiv političkih reformi. Ovakvo shvatanje o totalnoj revoluciji kod Godvina je zasnovano na njegovom shvatanju istine i njene uloge. Godvin kao da se nalazi na liniji Hegelovog mišljenja, kada tvrdi da istina ne može biti samo parcijalnog mišljenja. Samo totalan prevrat u osnovi biće, ili ideje kao cjeline, može donijeti pravedan poredak. Otišlo je da je razvoj čovjeka u procesima izmjene fundamentalnih principa na kojima društvo počiva veoma velika i značajna. Čovjek kao perfektabilnost, ali ne i perfektno biće, podložan je neprestanim promjenama i ulazima u vika. »Čovjek je — kaže Godvin — biće navika. Postepeno mijenjanje jeste najvidljiviji zakon prirode.«²⁹ Reformacije principa društva konsekvencija je zakona usavršljivosti čovjeka. Ona je preklapanje čovjekove prirode i njene suprotnosti postojećim socijalnim i političkim institucijama koje koče njen perfektabilitet. Najviši princip humanog djelovanja u revolucionarnom procesu jeste princip da su svi ljudi

²⁷ Ibid. str. 202.
²⁸ Ibid. str. 203.
²⁹ Ibid. str. 221.

...na. Čovjek ni u jednom momentu, ne može odstupiti od puta da
je zasrtao. Svaki njegov korak opravdan je dubokom unutrašnjom
sućudnošću. Znači da u djelovanju prema ideji uma i pravednosti ni
nije slobodno i neodređeno. Veza između moralnih maksima i realne
konsekventi mora se potpuno odbaciti.

Platforma buduće političke organizacije je korist pojedinaca. »Mi su
već vidjeli« — kaže Godvin — »da jedini legitimni oblik političke (us-
tao) je jest, korist pojedinaca.«²⁵⁾ Korist pojedinaca je temelj buduće
socijalne i političke organizacije. U svom negiranju tradicionalnih politi-
kih institucija i njihovih temelja Godvin zastupa jedan utilitaristički ko-
cept politike. Samo ona politika koja donosi najveću korist pojedincu
njegovom razvitku može biti legitimno priznata. Svaka druga, kako su
vidjeli, počiva na nečemu drugom, što je protiv pojedinca i što onem-
ogućava puni i nesmetani njegov razvitak. Cilj dosadašnje politike, ko-
je zasnovana na sili i poroku, bio je da se zaobiđe što šira teorija, da
pokore susjedni narodi. Sila nikada nije mogla usrećiti ljude i uvijek
je bila izvor nemira, sukoba i perobijavanja. Tradicionalna politika ta-
mišila se da stvori što bolju armiju. Takva politika koja je zasnovana na
sili duboko onespokojava ljude, oni postaju sredstvo jedne prijava i
Zato Godvin može da kaže: »Moć je nesrećna. Sigurnost i mir su one
što je poželjnije od potresa nacije. Svi ljudi su braća.«²⁶⁾ Da bi se ostv-
rila takva zajednica na utilitarnim načelima, koja će biti otklonjena od
bode i nesmetanog razvitka individuuma, ljudi se sami autonomno mo-
raju organizovati, asociirati u male zajednice u kojima će moći realiza-
vati dobrobit i sreću za sve. Naravno, trebaće veoma mnogo truda da
bi se ljudi i institucije izmijenili u tom smislu, da bi se razvila orga-
nizacija društva na utilitarnim načelima. Trebaće mnogo napora da
se ispravili poroci, taština i zabluda koje vladaju ljudima, zahvaljujući
pogrešnom socijalnom sistemu. Za taj prelomni stadij razvitka Godvin
ističe sljedeće: »U tom će se sastojati jedan od najbitnijih stadija čovj-
kovog usavršavanja. Sa kakvom brigom je obavezan svaki odlučno o-
viedočeni čovjek, koji želi dobro čovječjem rodu, da dočeka to sreće
vrijeme kada će biti uništena politička vlast, taj grubl mehanizam
koji služi kao vjekoval uzrok ljudskih poroka; sa samom suštine
vlasti kao što je dovoljno ubjeđljivo pokazano u ovom djelu, nerazdvo-
je vezano svako zlo i ono ne može biti drugačije odstranjeno, nego pute-
punog njenog uništenja!«²⁷⁾

U ovom Godvinovom stavu sabire se cijela misao Političke pravednosti.
Mada je ova ideja, implicite, bila data još na samom početku Godvinovog
knjige, ipak se tek u 24. poglavlju, eksplicitno, ona predstavlja kao sam
histički pisac, za koga Leslie Stiven s pravom smatra da je zasrtao po-
teve revolucionarne škole u Engleskoj, i za koga V. P. Voigin kaže da je

²⁵⁾ Ibid. str. 359. — Počvukao H. M.

²⁶⁾ Ibid. str. 350.

²⁷⁾ Ibid. str. 378.

teorijski pripremio osnovne ideje anarhizma prve polovine 19. stoljeća. Bunt koji čini suštinu anarhizma prvi put se pojavio kod Godvina kao intelekt, za razliku od kasnijih planova anarhizma kod kojih se on koristi, između ostalog, kao sredstvo i kao cilj, ali u drugoj formi, upotrebljavajući druga sredstva, da bi kod Malateste, pa i Bakunina, bio predvođen i revolucionarno-fizičko nasilje. Godvinov bunt je prosvjetiteljstvo i nasilje protiv bunta intelektualca protiv bezumlja oboljelog građanskog svijeta i njegovih horniranih političkih struktura. Ali taj bunt ostaje samo u granicama rata, pa stoga on ima, prevashodno, vojnički-čarski karakter.

Kakav društveno politički poredak može biti realizacija ideja mira i pravednosti? Koja politička asocijacija će omogućiti proširivanje ljudskog razuma i ostvarenje općeg dobra i sreće za ljudsku vrstu? Odgovor je konfederalizam kao najbolji oblik političke asocijacije. U pogledu karaktera konfederacije Godvin ističe sljedeće: «Treba reći da se ovaj govori o asocijaciji kao slobodnoj konfederaciji određenog broja članova društva jednih s drugima, tendenciji koja daje vrijednost pojedinosti, koje su ujedinjene».³⁰ Konfederacija se cijepa u distrikt, departmane i komune u kojima su ljudi slobodni i nisu ni na koji način vanjskim političkim standardom, već pravilima bespristrasno prihvatljivim od svakog člana društva. Ove asocijacije moraju biti veoma oprezno formirane, da ne bi dovele do nereda. Takođe se mora voditi računa o veličini asocijacije, jer velike su asocijacije neprikladne za ostvarenje zajedničkog života. Male asocijacije — komune su najprikladniji oblik zajedničkog autonomnog života, jer se u njima ljudi mogu posvetiti zajedničkim poslovima na ostvarenju opće sreće i dobrobiti za sve. Velike asocijacije stvaraju distancu među ljudima, razjedinjuju njihov zajednički interes, njihov život razdvajaju na javnu i privatnu sferu, što je Godvin osjetio inicirajući tako problematiku, koju je Ruso zacrtao u novovjekovnoj socijalno-političkoj misli, problematiku odnosa građanskog društva i političke države. Treba reći da taj odnos građanskog društva i političke države kod Godvina nije adekvatno sagledan, iz čega proizlaze sve pogrešne konsekvence njegove političke teorije i njegovog racionalističko-individualističkog i utilitarničko-anarhističkog programa. Osjetivši to kao glavni problem, tj. problem razdvajanja čovjekove egzistencije na dvije oprečne sfere, problem koji karakteriše svu naciju na društva, Godvin je na taj način među prvima pokrenuo neka osnovna pitanja novovjekovne političke nauke. Najmanja asocijacija u kojoj se ljudi mogu povezati međusobno jeste komuna. Ona je originarna i autonomna zajednica. Širo od komune su distrikti i departmani, a sve ove lokalne zajednice se povezuju u konfederaciju. Ovaj koncept globalne organizacije budućeg društva prihvatit će i evropski anarhisti 19. stoljeća, a naročito će on kod Prudons dobiti poseban tretman. Komune kao osnovne izvorne zajednice jedne su u stanju da obezbijede mirnost i slobodu i slobodu pojedincu. Pored toga one će štiti i životlje od zajedničkog

³⁰ Ibid. str. 235.

priljeđa. Međutim, cilj ovih izvornih asocijacija nije, kao što je bio slučaj sa dosadašnjim asocijacijama, nametnutim »odgoj«, da nam da stvore uslove intelektualnog i fizičkog razvika svih individualna stura »imaginacije«. Nova saradnja između naroda treba da se zasniva na zasnovanim principima. Koristi pojedinca kao jedina legitimna Nema pojedinačne koristi izvan koristi svih članova širih asocijacija. svakom pojedinačnom aktu djelovanja leži svrha njegovog opšteg interesa. Mir i djelovanje na principima pravednosti i jednakosti jeste »našu korist, mi čemo manje narušavati mir naših susjeda. Mi smatramo bedan.«³⁹

Jedan od najvažnijih zadataka ovog socijalnog i moralnog prevrata čovječanstva i stvaranja asocijacija na principima uma jest da se spriječi — da upotrebimo moderan termin — otuđivanje politike od naroda. Politika u budućim asocijacijama i društvima mora da ima jednu jednostavnu formu, da bude sredstvo izražavanja volje naroda na malej teritoriji. Optimalna veličina komune određena je brojem ljudi koji se međusobno poznaju i koji su svi informirani, te postaju ravnopravni učesnici u odlučivanju o zajedničkim pitanjima. Ukoliko bi veličina asocijacije prešla ovu granicu, onemogućila bi pravilno izražavanje narodne volje, a time dovela do otuđivanja politike od naroda u vidu neke institucije koja mu se suprotstavlja. Cilj nove politike nije, kao do sada, u razjedinjavanju nego u spajanju ljudi i njihovih istinskih interesa. U takvom društvu nestaje armije i svih političkih institucija koje su stvorene da pokoravaju ljude i da ih drže u strahu od mogućnosti napada drugih naroda. Doći će kraj širenju organa vlasti kao otuđenih političkih institucija. »Zadaća vlasti« — kaže Godvin — »sastoji se u ugnjetavanju stanovništva, kako spoljašnjem tako i unutrašnjem.«⁴⁰ Sredstvo dosadašnje vlasti je nasilje. Nova vlast u budućem društvu imaće dvije zadaće: da čuva ideje pravednosti i jednakosti, kako u odnosima između pojedinca, tako i u odnosima između asocijacija; i, drugo, da vodi računa o zajedničkoj odbrani od neprijatelja. Međutim, treba reći da tu buduću vlast Godvin ne zamišlja kao neku stalnu instituciju, niti kao stalnu organizaciju, nego kao izbornu kolektivno tijelo koje će se povremeno sastajati da raspravlja vitalna pitanja date asocijacije. Svi konflikti između pojedinaca i između lokaliteta sporazumno će se rješavati. Ali, ni to ne protpostavlja nikakav stalni organ vlasti. »No u tom cilju neće biti potreban nikakav specijalan dogovor, a kamoli neki organ vlasti« — kaže Godvin⁴¹). Poredak koji je zasnovan na principima pravednosti

³⁹ Ibid. str. 50—51.
⁴⁰ Ibid. str. 51—52.
⁴¹ Ibid. str. 55.

i jednakosti biće bez ikakvih konflikata. »Sporovi među raznim opštinama« — kaže Godvin — »su značajnom stepenu biće nemogući.«⁴³ U koliko dođe do sporova, arbitraže šira asocijacija ne bi trebalo da se sastaje više od jedanputa godišnje. Komune su suverene čelije tako uprošćenog socijalnog sistema. Izabrana manjina u skupštinama nema nikakvu mogućnost da preokrene masu u slijepo oruđe za svoje vlastite ciljeve. Novi skupštinski sistem ne bi počivao na većinskom pravu glasa, nego bi se odluke donosile snagom istinskih argumenata. Princip većine je pogrešan; on je stvarao nepravdu među ljudima i ograničavao slobodnu diskusiju. Preglasavanje je dovodilo do konstrukcija koje se rukovode osjećanjima većine. Novi društveni sistem onemogućuje svaki nered i tiraniju mnoštva. »Čovjek u takvom stanju društva će razmjeti svoju sreću i čuvati je« — kaže Godvin⁴⁴. Iako u svom veoma obimnom djelu nigdje nije upotrebio riječ anarhija i anarhizam u smislu društveno-političke teorije i pokreta, Godvin poslije ovih kritičkih razmatranja dolazi do zaključka da svaku vlast koja predstavlja manifestaciju omdenog političkog autoriteta treba ukinuti.

Za njega se postavlja pitanje kakav oblik i kakva ovlaštenja, kao i stepen autoriteta treba da ima nacionalna skupština u novom sistemu? U kakvom odnosu treba da stoje skupština konfederacije i skupštine komuna i okruga? U stvari, glavni problem jeste stepen autoriteta nove skupštine. Budući da su ljudi pod uticajem starog socijalnog i političkog sistema postali iskvareni, poročni i glupi, u početku je neophodno da nacionalna skupština, kao i skupštine komuna zadrže određen stepen političkog autoriteta. Sa postepenim popravljanjem ljudi iščeznuće i ovaj ograničeni politički autoritet. »Prema tome« — kaže Godvin — »koliko će biti iskorišten partijski duh i koliko će biti uprošten politički mehanizam dobiće priznanje vlasti razuma.«⁴⁵ Sa iščezavanjem političkog autoriteta postepeno će se uređivati odnosi između nacionalnih skupština komuna i distrikata. Onoga dana kada sudovi i porote prestanu donositi rješenja i kada sila izgubi svaki značaj, a odnosi među ljudima budu rješavani na principima razuma, prestaje potreba za porotama i sudovima kao i svim drugim oblicima javnih institucija. Svaki individuum će sam biti sudija i porotnik. Snaga odluka, po kojima će se ljudi ponašati, neće izvirati iz mnoštva, nego iz istinskih argumenata na kojima će biti zasnovani.

Svojinska struktura društva počivaće na principima egalitarizma. Diova zemlje prema principu pravednosti po opštinama omogućuje zaposlenje velikom broju ljudi. Godvin se ne zalaže za kolektivizaciju ili neki drugi oblik podruštvljavanja svojine, nego za njeno izjednačavanje prema moralnim načelima. Očito je da je on u ovim pitanjima stajao pod uticajem Loka, koji je smatrao da je sama priroda odredila veličinu po-

⁴³ Ibid. str. 566.

⁴⁴ Ibid. str. 573.

⁴⁵ Ibid. str. 576.

...da naj čovjek može da određuje i da utiču pogodova svoja raz-
lika (jednaka) posjeda načito širokog odnosa u svjetlosti anar-
hističke oparitarizma u ekonomiji. Neodavno, amala Godvin, da se
usavršavanje. »Jednakost za koju se mi borimo« — kaže Godvin —
je je visoko razvijan duh.«*) U takvim uslovima svi će biti produktivni
bava. Svi će u komuni raditi i niko neće biti mika i petaja, nego za-
faktog rada. Rad će se prirodno jednako raspodijeliti na sve ljude i
neće biti beskorisnih poslova. Tako organizovano društvo skratice po-
daktine. Stvorit će se veliki dio slobodnog vremena za intelektualno i
moralno usavršavanje ljudskog duha. Netače koristoljubivosti koja je
do sada okretala naše fisčke i moralne sposobnosti u smjeru za zaradom
i gomilanjem bogatstva. Netače ljubavi ka počasti i uvažavanjima.
Ljudski duh u sadašnjem stanju je prazan, nemiran i otuda teži da kroz
barbu za materijalni prestiž kompenzira to počastima i uvažavanjima
od strane drugih. Žed za priznanjem je do sada bila veliki pokretač čov-
jeka na svakojake aktivnosti bez obzira na sredstva i način kako su
se te aktivnosti ostvarile. Očito je da je Godvin bio protiv devize da
cilj opravda sredstvo. »U uslovima društva« — kaže Godvin — »gdje
su svi jednaki, niko neće znati šta je pritisak bijede i najfinije sklonosti
duše nastojat će da se razviju.«**) Ljudski duh će se razvijati velikom
brzinom. Jedini rukovodni princip u tome svemu biće pravednost. Novi
sistem mora biti zasnovan na dubokom osjećanju pravednosti i jasnom
polimenju suštine sreće kao čisto intelektualne pojave, koja ne zavisi od
spoljašnjih okolnosti nego od naših vlastitih unutrašnjih mogućnosti. U
radovoljstvima treba postići umjerenost kao najvažniju vrlinu. Svako će
činiti djelo u interesu drugog i za opšte dobro. Čovjek u novom sistemu
biće kreator sopstvene i tuđe sreće. Egalaristički sistem svojine neće
u potpunosti ukinuti svojinu kao privatnu svojinu, ali će njeno značenje
i smisao izmijeniti. Sistem jednakosti isključit će svaki oblik akumulacije.
Trgovina se ukida. Ostaje razmjena dobara, ali ne u smislu robnosov-
đane razmjene, tj. posredstvom novca. To, u stvari, nije ni ekonomska
razmjena u svom najprimitivnijem obliku, već razmjena prema principu
pravednosti i prema potrebama. Ekonomija novog društva je u potpu-
nosti pojednostavljena. Svako će proizvoditi ono što je navikao da radi.
Višak proizvoda ustupaće onima kojima su potrebni. Za sebe će po
principu pravednosti zadržati samo onoliko koliko mu je potrebno za
zadovoljenje njegovih potreba. Svaki oblik akumuliranja proizvoda biće
osujećen i osuđen od članova zajednice. Ova koncepcija proizvodnje,
razpodjele i razmjene ne pretpostavlja nikakve zajedničke magazine
ili trpeze. Suprotstavljajući se Smitovoj teoriji društvene podjele rada

© DVG str. 220
P. 1914. str. 220

Godvin smatra da u novom poretku ona treba da ostane, ali se izogledati svoj dotadašnji karakter. Naime, Godvinova koncepcija društvene političke rada isključuje robni karakter proizvodnje, razmjene i trgovine u ličnom interesu. Takva društvena podjela rada postojaće u novom društvu.

Kao i većina engleskih socijalno-političkih teoretičara Godvin je smatrao da politička istina, za kojom on traga u političkoj pravедnosti, mora biti zasnovana na iskustvu. To je jedno od osnovnih otvorenih pitanja njegove političke teorije. Drugo pitanje je nastojanje da se pomiri moralnost i korisnost. Oba ova pitanja svode se na to da se zapitamo da li je moguće jednim utilitarističko-anarhističkim konceptom političke prevladati građansko društvo i tradicionalnu politiku i političku državu. Kao skeptik u metafizici i ultrautilitarist u moralu, nema nikakve sumnje da je Godvin u svojoj radikalnoj kritici građanskog društva i političke države, ipak, ostao romantičar, koji je pod uticajem Huma smatrao da je svaka vlast utemeljena na mišljenju. Zato je smatrao da je prehodno neophodno izvršiti kritiku ideja i izgraditi pravilno mišljenje da bi se stvorila pravедna vlast. Uticaj francuskih principa revolucionarne teorije i francuske revolucije bio je nesumnjiv. Međutim, ostaje stvarno otvoreno pitanje vlasti i njenih pretpostavki. Ono na čemu insistira anarhizam, tj. na stavu da je svaka vlast utemeljena na mišljenju, izgleda da je vrlo lako kritizirati. Ipak, u stvari, to nije tako. Jedna šira i dublja analiza pokazala bi da se i sam marksizam u svojoj kritici anarhizma spotiće na tom pitanju. No, o tome će biti riječi u drugom radu.

Nema nikakve sumnje da je Godvin polazeći od iskustva, među prvima, pokušao razraditi neka osnovna pitanja političke nauke. Njegovo učenje značajno je uticalo na R. Ovena. Engels je zbog toga i rekao da se Godvinove ideje »graniče s komunizmom«. Borba za visoke ciljeve oslobodjenja ljudskog razuma i reforma ljudskog društva na načelima pravédnosti predstavlja osnovnu ideju Godvinovog razmišljanja. U tom poduhvatu, kaže L. Stiven »Godvinovi snovi su bili gregorijanski mislihućići određeni da brzo nestanu, pokrenuti u kontaktu s čvrstim činjenicama stvarnog svijeta.«¹⁾

¹⁾ L. Stiven, naved. djelo str. 2/9.